

درس خارج فقه استاد حمید درایتی

جلسه هفدهم، ۲۵ مهر ۱۴۰۰

موضوع: کتاب الشركة/ شرکت تعاونی / اقسام شرط

▪ شرط نتیجه:

► اثر حقوقی يك عقد (مانند ملكية و زوجية و...) شرط شود.

► تحقق ماهیت يك عقد (مانند اجارة و صلح و...) شرط شود.

اگرچه در کلام بسیاری از فقهاء برای شرط نتیجه حالات مختلفی شناسایی نشده است اما جناب آقای دکتر مهدی شهیدی در کتاب شروط ضمن عقد قائل اند که شرط نتیجه به دو صورت قابل فرض است. وجه اول آن عبارت است از اینکه صرفاً اثر حقوقی يك عقد شرط ضمن عقد قرار گیرد مانند بیع مشروط به ملکیت یکساله منافع دار، لکن در وجه دوم وقوع ماهیت يك عقد بدون إنشاء مستقل شرط ضمن عقد می شود مانند بیع مشروط به مستأجر بودن یکساله دار. بدیهی است که اگر وقوع ماهیت يك عقد با إنشاء مستقل در آینده شرط شود همان شرط فعل خواهد بود.

از آنجا که فقهاء معتقدند شرط نتیجه فقط به صورت اشتراط اثر حقوقی عقد می باشد، صحت آن را مربوط به عقود دانسته اند که ایجاد آثار آن، منحصر به سبب خاصی نباشد مانند تمليك که با عقود متعددی نظیر بیع و هبة و صلح و... قابل تحقق است، اما نسبت به اسباب خاص شرعی مانند زوجية که فقط با عقد نکاح ایجاد می شود، شرط ضمن عقد به صورت شرط نتیجه صحیح نخواهد بود. مرحوم دکتر شهیدی در برابر این کلام فقهاء می گویند اساساً عدم صحت شرط نتیجه نسبت به اسباب خاص در صورتی است که اثر حقوقی عقد شرط ضمن عقد قرار گیرد لکن اگر به صورت تحقق ماهیت يك عقد شرط ضمن عقد شود، محذوری نداشته و انفكك مسبب (زوجية) از سبب منحصرة خود (نكاح) لازم نخواهد آمد.

به نظر می رسد رویکرد فقهاء نسبت به شرط نتیجه با دو اشکال روبرو است:

- اولاً اگر شرط نتیجه عبارت از اشتراط اثر عقد باشد همانا نه تنها نسبت به اسباب منحصرة بلکه در مطلق اسباب شرعی قابل اجرا نخواهد بود زیرا قصد متعاقدين تحقق اثر

شرعی يك عقد بدون إنشاء و اسباب آن است فلذا عملا باید شرط ضمن عقد منحصر به آثاری باشد که بدون عقد نیز قابل تحقق است مانند براءة الذمة.

- ثانياً باتوجه به اختلاف آثار و احکام عقود، صرف در نظر گرفتن اثر مشترك آن ها مانند تمليك مصحح شرط نتیجه نخواهد بود زیرا تمليك به صورت بيع یا هبة یا صلح یا... مستتبع آثار اختصاصی خود است.

همچنان که رویکرد مرحوم دکتر شهیدی (اشتراط تحقق ماهیت عقد) نیز با اشکال وحدت إنشاء و تعدد منشأ روبرو است در حالی که گفته شده هر عقدی نیاز به إنشاء مستقلى دارد اگرچه که ممکن است إنشاء واحد و منشأ مرکب باشد (مانند بيع دو کتاب در عقد واحد) ؛ اما به نظر می رسد این اشکال وارد نباشد زیرا آنچه از ادله استفاده می شود استقلالی بودن إنشاء در برابر آلی بودن است اما استقلالی در برابر تبعی دلیلی بر اعتبار آن وجود ندارد . [1]

به عبارت دیگر در مانحن فیه حقیقتاً دو منشأ با دو إنشاء وجود دارد هرچند که إنشاء اول در طول إنشاء دوم و به تبع آن می باشد.

- به لحاظ ابراز و بیان:

- شرط مصرّح — شروطی هستند که در ضمن ایجاب و یا قبول عقد بدان تصریح می شود.
- شرط تبانی — شروطی هستند که صرفاً سابق بر انعقاد عقد مورد توافق قرار گرفته و در حین عقد هیچ اشاره ای بدان نمی شود.
- شرط ضمنی — شروطی هستند که در اذهان عرف معهود است و به ارتکاز آن اکتفا می شود.
- شرط الحاقی — شروطی هستند که بعد از انعقاد عقد تحت شرائط خاصی بدان ملحق می شود.

---

[1] اساساً هر امری به دو صورت قابل لحاظ است :لحاظ استقلالی : در این لحاظ به خود مفهوم بدون توجه به چیز دیگری و به عبارت دیگر بما هو هو نظر می شود و هیچ گونه حالت

وصفی و یا اضافی برای غیر ملاحظه نمی‌شود، برای مثال معنای «ابتدا» که مقابل «انتها» است در نظر گرفته می‌شود و متکلم تصمیم دارد که تنها در مورد مفهوم ابتدائیت سخن بگوید بدون آنکه آن را وابسته به چیز دیگری بکند. لحاظ آلی : در این لحاظ، مفهوم به عنوان آلت و یا وصفی برای غیر در نظر گرفته می‌شود، برای مثال در جمله «سرت من البصرة الى الكوفة» ابتدائیتی که در داخل این جمله وجود دارد، تنها برای توصیف مسافرتی است که از شهر بصره آغاز می‌شود؛ یعنی به شهر بصره ارتباط دارد، نه مطلق ابتدائیت. به عبارتی متکلم با «لحاظ آلی» نمی‌خواهد در مورد مفهوم ابتدائیت سخنی بگوید.